

SZENDREI ÁKOS PhD

szendrei.akos@arts.unideb.hu

történész, ügyvivő-szakértő, doktori képzési titkár, (Debreceni Egyetem Tudományos Igazgatóság)

SZILÁGYI FERENC PhD

ferenc.szilagyi@partium.ro

geográfus, egyetemi docens, dékán (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Választókerületi átrendeződések Bihar vármegyében 1848 és 1920 között

Electoral District Reconfigurations in Bihar County
between 1848 and 1920

ABSTRACT

In the nineteenth century, Bihar County was considered one of the largest and most complex administrative units in Hungary. The social changes brought about by modernization fundamentally transformed the county's administrative and parliamentary representation systems. This study examines the delineation of electoral districts following the April Laws of 1848 and the subsequent boundary changes, highlighting the roles played by political events, modernization, demographic shifts, and urbanization. It provides a detailed discussion of the consequences of the 1876 reorganization of county borders, the special administrative statuses of Debrecen and Nagyvárad/Oradea, as well as the new territorial demands arising from infrastructural development and population growth. Drawing on contemporary statistical data and scholarly literature, the analysis sheds light on the internal imbalances within the electoral districts, which became increasingly pronounced by the turn of the century and ultimately led to the preparatory steps toward suffrage reform.

KEYWORDS

Bihar County, administrative reform, electoral district system, Debrecen, Oradea

DOI 10.14232/belv.2025.3.4

<https://doi.org/10.14232/belv.2025.3.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Szendrei Ákos – Szilágyi Ferenc (2025): Választókerületi átrendeződések Bihar vármegyében 1848 és 1920 között. *Belvedere Meridionale* vol. 37. no. 3. pp 64-81.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Bihar vármegye a 19. században Magyarország egyik legkiterjedtebb és legösszetettebb közigazgatási egységének számított. A polgárosodás korszakának társadalmi változásai alapjaiban formálták át a megye igazgatási és országgyűlési képviselői rendszerét. A tanulmány elemzi az 1848-as áprilisi törvények utáni választókerületi lehatárolást, majd az azt követő határváltozásokat, kiemelve a politikai események, a modernizáció, a demográfiai változások és a városiasodás szerepét. Részletesen tárgyalja a megyehatárok 1876-os rendezésének következményeit, Debrecen és Nagyvárad sajátos közigazgatási státuszát, továbbá az infrastruktúra és népességszámfejlődésből adódó új területi igényeket. A korabeli statisztikai és szakirodalmi forrásokon nyugvó elemzés rávilágít a választókerületekben jelentkező belső aránytalanságokra, amelyek a századfordulóra kiélezetté váltak, és végül elvezettek a választójogi reformok előkészítéséhez.

KULCSSZAVAK

Bihar vármegye, közigazgatási reform, választókerületi rendszer, Debrecen, Nagyvárad

BIHAR VÁRMEGYE TERÜLETI KÖZIGAZGATÁSA, NÉPESSÉGFÖLDRAJZI ÉS TELEPÜLÉSHÁLÓZATI JELLEMZŐI AZ 1848-AS SZABADSÁGHARC KÜSZÖBÉN

Bihar vármegye hosszú időn keresztül a történelmi Magyarország legnagyobb területű törvényhatósága volt. A megye 1848-as kiterjedése Debrecen szabad királyi várost nem számítva, túlnyomórészt megegyezett a középkori területtel és 10800 km²-t tett ki. A vármegye a méreteiből és a korabeli közigazgatási viszonyok komplexitásából adódóan nem kevesebb mint 11 szomszédos törvényhatósággal érintkezett: nyugaton Békés és Szabolcs vármegyékkel, északon Szabolccsal és Szatmár vármegyével, továbbá a Hajdú-kerülettel és Debrecen szabad királyi várossal, keleten a partiumi Közép-Szolnok és Kraszna, továbbá az erdélyi Kolozs és Fehér vármegyékkel, délen pedig a partiumi Zaránddal, valamint Arad vármegyével. Hajdúsámszon község exklávéként tartozott Biharhoz, a megye többi részétől Debrecen választotta el. Az 1876-os közigazgatási reformig Érkenéz szabolcsi és Érkörtvélyes szatmári községek mélyen beékelődtek ugyan Biharba, de volt némi területi kapcsolatuk az anyamegyéjükkel, ugyanakkor a Biharba szintén beékelődő Sáp, Tetétlen, Földes és Szovát szabolcsi községeket a Hajdú-kerület teljesen leválasztotta a saját vármegyéjükről. A korabeli közigazgatási határok sajátosságait jól mutatja,

hogy Bihar vármegye négy egymástól elkülönülő határszakaszon is érintkezett Szabolcs vármegyével és három szakaszon a Hajdú-kerület részeivel is (SZILÁGYI – SZENDREI 2024).

A megyehatárok kisebb korrekcióit már 1828-ra végrehajtották, így cserélte el Bihar Nyírácsád községet a megosztott Mihályfalva egy részéért Szabolcs vármegyével (1827. évi 34. tc.), ezt követően, egészen a Bach-korszakig, Bihar vármegye határai változatlanok maradtak. A vármegye területi-közigazgatási felosztása a szabadságharc idején a 19. századra kialakult rendszer szerint öt járásból állt: váradi, sárréti, érmelléki, szalontai és belényesi egységekre oszlott. A járasok kisebb részekre, úgynevezett szakaszokra tagolódtak. Az igazgatás élén járásonként egy főszolgabíró állt, míg a szakaszokat az ő irányításuk alatt alszolgabírók vezették. A fő- és alszolgabírók munkáját egy-egy esküdt támogatta, és ketten együtt alkották legale testimonium-ot (HEGYESI 1885).

1846-ban a nemesség létszámát (30816 fő) és Debrecen 55065 lakóját is ideszámítva Fényes Elek adatai szerint közel félmillió lakos élt a történelmi vármegye területén (FÉNYES 1847). A lakosság nyelvi megoszlása kettős arculatot mutatott: 289613 magyar, 200500 fő pedig román nyelvű volt, továbbá 7100 főt zsidóként, 1590-at pedig németként azonosított¹. Vallási szempontból az 1845-ös összeírás a 29184 római katolikust (39 plébánia) és 44643 görögkatolikust (65 plébánia) talált a két váradi katolikus püspök fennhatósága alatt, a 250269 református 136 anyaegyházban élt a debreceni székhelyű Tiszántúli Egyházkerületben, míg 166693 ortodox hívó 302 parókiában az aradi püspök irányítása alatt állt. Az izraeliták száma 7100 fő volt, míg az evangélikusok 914 főt számláltak. A történelmi Bihar területén ekkor 1 szabad királyi város, 1 püspöki város, 29 mezőváros, 448 falu és 228 pusztá létezett (1. Táblázat). A vármegye székhelye Várad – pontosabban Váradolasziban működött (FÉNYES 1847). A mezővárosok száma Fényes 1839-es művében még 33, az 1847-es leírásban pedig 32. A két időpont között eltűnik a mezővárosok sorából az 1000 főnél jellemzően nem népesebb Feketető, Bél és Papmező, viszont megjelenik a 2-3 ezer fős népességszámú Berekböszörmény és Érmihályfalva.

1. Táblázat: Bihar járásainak településhálózata és népességszáma 1836-ban (Forrás: FÉNYES 1839; FÉNYES 1847)

Járás	Településhálózat 1836	Népességszám 1836
Belényesi	5 mezőváros, 148 falu	62207 (51432 ortodox, 5560 görögkatolikus, 3931 református, 1198 római katolikus, 79 izraelita, 7 evangélikus)
Érmelléki	7 mezőváros, 65 falu	68936 (45068 református, 9489 görögkatolikus, 6994 ortodox, 6151 római katolikus, 1033 izraelita, 201 evangélikus)
Sárréti	4 mezőváros, 43 falu	85147 (75894 református, 3487 ortodox, 2365 római katolikus, 2209 görögkatolikus, 1170 izraelita, 22 evangélikus)

¹ A felekezeti adatok összeírásán, a nyelveiek viszont Fényes Elek számításain alapulnak, ezeket a felekezeti adatokból vezette le. A szlovákokat Fényes ekkor nem említi, azokat katolikus vallásuk miatt hibásan a magyarok közé számította vagy előrehaladott asszimilációjuk okán tudatosan nem számolt külön velük.

Szalontai	4 mezőváros, 92 falu	77806 (37643 ortodox, 32943 református, 3930 római katolikus, 3029 görögkatolikus, 241 izraelita, 20 evangélikus)
Váradi	1 püspöki város, 10 mezőváros, 101 falu	72428 (29437 református, 25260 ortodox, 9363 római katolikus, 6699 görögkatolikus, 1242 izraelita, 427 evangélikus)
Debrecen sz. k. v.	1 szabad királyi város	48840 (47000 református, 1545 római katolikus, 210 evangélikus, 50 görögkatolikus, 35 ortodox) 1846: 55065
Bihar vármegye	1 sz.k.v., 1 püspöki város, 30 mezőváros, 449 falu	1836: 415347 (234273 református, 124851 ortodox, 27036 görögkatolikus, 24552 római katolikus, 3765 izraelita, 887 evangélikus) 1846: 498803 (250269 református, 166693 ortodox, 44643 görögkatolikus, 29184 római katolikus, 7100 izraelita, 914 evangélikus)

A megyében számos további olyan falusi település is létezett, melyek népességszáma akár több ezer főre rúgott: ilyen például az 1847-ben említett Nagyléta (5072 fő), vagy Sámson (3124 fő). 1839²-ben FÉNYES adatai között 71 olyan nem-mezőváros említése szerepel a vármegyében, amelynek a népességszáma 1000 fő fölötti. Ezeknek közel fele (35) a Sárreti járásban található, negyede-negyede pedig az Érmelléki és a Szalontai járásokban és csak töredéke helyezkedik el az aprófalvas Váradi (3 falu) és Belényesi (Várasfenes) járásokban (FÉNYES 1839).

Fényes Elek 1830-as és 1846-os adatai alapján a Debrecennel együtt számított Bihar vármegye népessége 16 év alatt közel 20%-kal, 415347 főről 498803 főre emelkedett (FÉNYES 1839, FÉNYES 1847). A legnagyobb aránybeli növekedést az izraelita (88,6%) és görögkatolikus (65,1%) közösségek mutatták, míg az ortodoxok létszáma 33,5%-kal (124851 főről 166693 főre) nőtt. A reformátusok létszáma ebben az időintervallumban mindössze 6,8%-kal emelkedett, arányuk viszont számottevően csökkent a teljes lakosságban, 56,4%-ról 50,2%-ra. Fényes a forrástól függően két különböző népességszámot is közölt 1847-ben, melyek közül a felekezeti³ forrást tartotta megbízhatóbbnak, amely 498803 fős népességszámot mutatott. Az 1845-ös megyei összeírásban a népességszámot jóval kisebb létszámmra becsülték, 446502 főt írtak össze Debrecennel és a nemesség létszámával együtt. A különböző felekezetek növekedési üteme – a felmérések módszertani különbségeiből következő esetleges eltérések ellenére is – azt jelzi, hogy az jelentős népességszámnövekedés jellemezte a 19. század adott időszakát, és ez a tendencia a 20. század első két évtizedéig

² Az 1836 és 1839 között megjelenő hatkötetes sorozatban a népességszámszámításhoz Fényes Elek az 1830-as népességösszeírások adatait és az egyházi sematizmusokat használta (LAKATOS 2024).

³ Egyházi sematizmusokból rekonstruált lakosságszám.

jellemző marad, ennek a tényét a későbbi népszámlálások is alátámasztják. Az általános növekedés mellett a község szintű adatok eltérő ütemű változást igazolnak a megye alföldi és magasabb fekvésű része között.

A 19. század elején Bihar vármegyében, hasonlóan más magyarországi területekhez, jelentős közigazgatási átalakulások előkészületei kezdődtek el. A középkori települési kategóriákat (falu, mezőváros, szabad királyi város) fokozatosan új jogállású községtípusok egészítették ki (RUSZOLY 2009). Az 1832–36. évi országgyűlés új településkategóriákat vezetett be: rendezett tanácsot tartó, rendezett tanácsot nem tartó és nemesi községek. A rendezett tanácsú státusz fontos ismérve az elsőfokú bíraskodás lehetősége volt, amely bizonyos önállóságot biztosított a településeknek. Az 1840-es években több Bihar megyei település is kérelmezte ezt a rangot, amit a vármegyei küldöttség támogatott. Az 1847. június 21-i jelentés számos települést javasolt rendezett tanácsú státuszra, de a Helytartótanács 1847. augusztus 2-án csak néhányat hagyott jóvá, köztük Kismarját, Nagyváradot (ez ekkor Váradújvárost jelenti), Váradolaszit és Belényest. Az 1848. május 31-i vármegyei közgyűlés tovább részletezte a besorolást, három osztályba sorolva a községeket népességük, jövedelmi helyzetük és közigazgatási képességeik alapján. A vármegye célja nem csupán a rendezett tanácsú és nem rendezett tanácsú községek megkülönböztetése volt, hanem egy új, hierarchikus területi-közigazgatási rendszer kialakítása. Bár az 1848–49-es szabadságharc megakasztotta a reformokat, több község már ekkor előnyösebb közigazgatási helyzetbe került (RUSZOLY 2009).

Debrecen szabad királyi város az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején Magyarország egyik kiemelkedő városaként, jelentős szerepet játszott mind közigazgatási, mind politikai vonatkozásban. 1848-at megelőzően, a kor forrásmunkáiban a szabad királyi városokat a „vármegyéik” keretében tárgyalják, így Fényesnél is Debrecen következetesen Biharral együtt jelenik meg. Mindazonáltal Fényes Elek már 1847-ben Pest után az ország legnagyobb és legnépesebb településeként írta le, megjegyezve, hogy „a város hosszas kerekded alakra van építve, kerülete egy mérföldet foglal” (FÉNYES 1847). Az 1848 tavaszán készült összeírás szerint Debrecen lakossága 48566 fő volt. E lélekszám alapján a város az új szabályozás értelmében önálló köztörvényhatósági jogú nagyvárosnak minősült és e jogállás a közigazgatás átalakításával is járt (1848. évi 23. törvénycikk a szabad királyi városokról). Debrecenben a törvényhatósági titulus (1848. évi 23. tc.) és a népképviselői választás (1848. évi 5. tc) összehangolása különös jelentőséggel bírt. A szabadságharc sorsfordító időszakában – a főváros 1849 januárjában történt áthelyezésével – Debrecen ideiglenesen az ország politikai központjává vált, az 1849-es katonai vereséggel azonban minden új közigazgatási intézményt és rendelkezést felszámoltak: Debrecen is elvesztette köztörvényhatósági jogállását, így ismét a főispáni igazgatás alá került (VARGA 2018). A szabadságharc idején ugyanakkor a város – szélesebb körű hatalmi testületeivel, önálló adókievetési törekvéseivel és a kormányzat befogadásával – megmutatta, hogy Magyarország egyik legjelentősebb településeként képes volt egy rövid időre az ország politikai, közigazgatási és kulturális központjává válni.

Várad 1848–1849-ben még négy, közigazgatásilag elkülönült részből állt, amelyeket a korabeli források „központi négy város” néven emlegettek: Váradolaszi, Váradújváros, Váradvelence és Váradváralfa (HEGYESI, 1885). A város elnevezés nem jelenti, hogy a

városrészek valós önkormányzati jogosítványokkal rendelkeztek, mindegyikükben érvényesült a szolgabíró felügyelete (Bihar vm. jegyzőkönyv 1640/1849;). Bár Váradújváros „Nagy-Várad” néven szerette volna megkülönböztetni magát, valójában csak a 19. század második felében lezajlott városegyesítést követően (1850–1870) (1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről, 1870.) kezdett elterjedni ez a megnevezés (BUNYITAY 1883; SZENDREI 2014). A belső ellentétek és a rivalizálás gyakran hátráltatták a város fejlődését (Bihar vm. jkv. 1849: 1277, 1311, 1702), ennek ellenére már ekkor is püspöki székhely volt, valamint társadalmi és gazdasági értelemben tulajdonképpen egy egységet alkotott és számos megyei intézmény működött itt (FÉNYES 1847). Az 1830-as években a négy város együttes népességszáma 18091 fő, ebből 6689 katolikus, 5817 református, 2344 görögkatolikus, 1978 ortodox, 817 izraelita és 420 evangélikus volt (FÉNYES 1839). Az 1840-es évek végén Nagyvárad teljes lakossága mintegy 19368 főt tett ki, akik közül 7422-en a megye- és püspöki székhelyen, Váradolasziban éltek (FÉNYES 1847).

A BIHARI VÁLASZTÓKERÜLETEK KIALAKÍTÁSA 1848-BAN

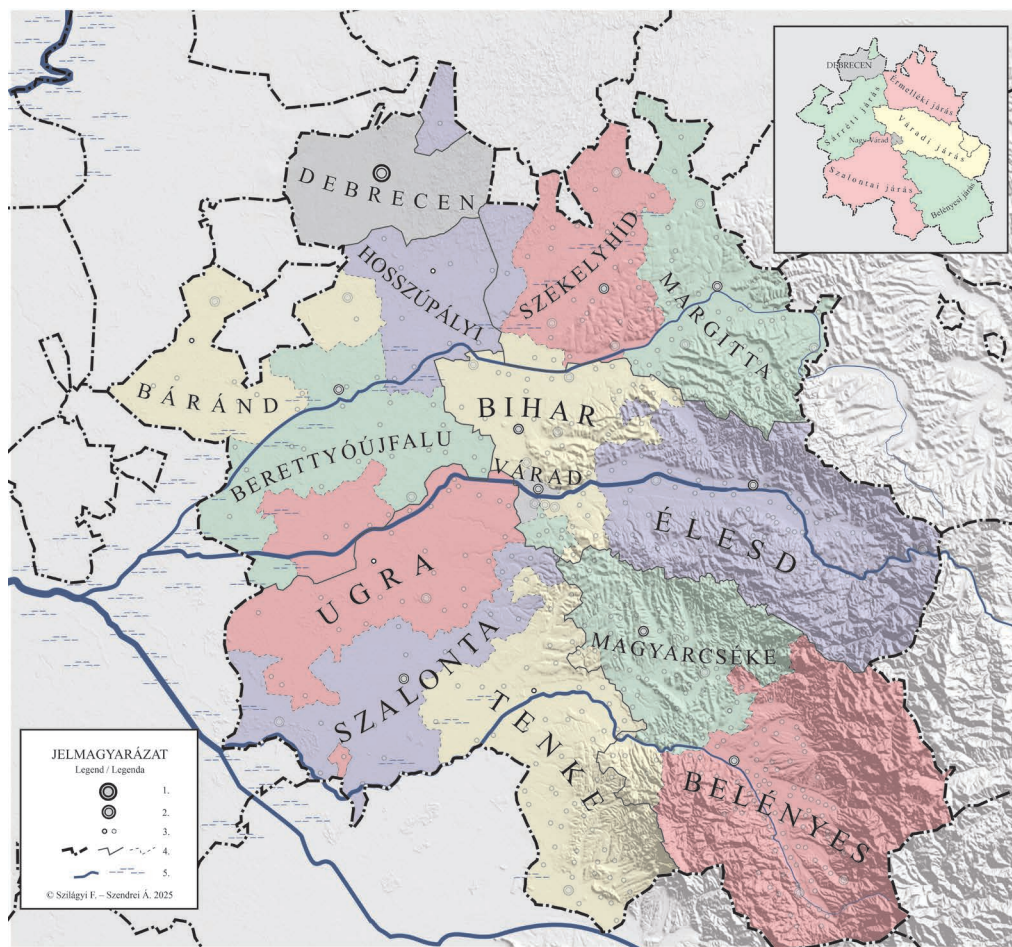
Az 1848. évi 5. tc. törvénycikk nyomán kialakított népképviselői választási rendszer jelentős közigazgatási átrendeződést eredményezett Bihar vármegye területén, valamint Debrecen városában (RUSZOLY 1978). Mivel a rendi alapú működést a polgári jellegű népképviselt váltotta fel, az országgyűlés – átmeneti jelleggel – teljesen új alapokra helyeződött: az ez alapján megválasztott képviselők mandátuma hároméves időtartamra szólt. A választásra jogosultak körét ugyan bővítették (pl. minden 20. életévét betöltött férfi szavazhatott, aki nem állt gyámi vagy gazdai hatalom alatt, illetve teljesítette a minimális vagyoni cenzust), de az 1848-as liberalizáció mellett továbbra is megmaradt a korábbi választójogosultak szavazati joga, így az új szabályozás csak részlegesen hozott valóságos népképviselői elveket (CSIZMADIA 1963; NÉMETH 2014). Bihar vármegyében a 12 létrehozott választókerület (a bárándi, a belényesi, a berettyóújfalui, a bihari, az élesdi, a hosszúpályi, a magyarcsékei, a margittai, a nagyszalontai, a székelyhídi, a tenkei és az ugrai) részben követte a járási beosztásokat, ám számos esetben átlépte azokat (CSENGERY 1848). A kialakítás során törekedtek rá, hogy nagyjából 30 ezer főnyi lakosság jusson egy-egy megválasztott képviselőre, és a választási központ jól megközelíthető helyen, megfelelő infrastruktúrával rendelkezzen (CSIZMADIA 1963; NÉMETH 2014). Bár kétségkívül a lokális vonzáskörzetek is hatással voltak a lehatárolásra az infrastruktúra és elérhetőségi szempontok priorizálását jól mutatja, hogy Várad alkotórészeit nem számítva a megye tíz legnépesebb településéből csak három vált választókerületi székhellyé (Szalonta, Berettyóújfalú és Székelyhid). A kerületek többsége a Váradról kiinduló főbb útvonalakat követve sugarasan húzódott, általában a megye szélei felé kiszélesedve, ez alól lényegében csak az eleve perifériális helyzetű Bárándi, Belényesi, Hosszúpályi, Margittai kerületek képeztek kivételt. A 12 Bihar vármegyei kerület közül a bárándi, a berettyóújfalui, a bihari, a hosszúpályi, a nagyszalontai és a székelyhídi többségükben magyarok lakta területet öleltek fel, míg a margittai és az ugrai kerület már jelentősebb román kisebbséggel bíró, vegyes lakosságú térségként volt jellemezhető. A belényesi, az élesdi, a magyarcsékei és a tenkei kerület ugyanakkor kimondottan román jellegűnek számított, több-kevesebb magyar kisebbséggel (RUSZOLY 1978). Debrecen – az

1848. évi 5. tc. (az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról), illetve a 13. tc. értelmében – szabad királyi városként önálló köztörvényhatósági jogot és három képviselői mandátumot nyert (ÖLVETI 2001).

A választókerületek meghatározásakor bár részben a közigazgatási járáshatárokat vették alapul, alkalmanként mégis figyelmen kívül hagyták azokat. Az Érmelléki járás (székhelye Diószeg) két választókerületre bomlott: a Székelyhídi és a Margittaira, de három község kívül került ezen: Nagyléta a Hosszúpályi kerülethez, Félégyháza és Vajda pedig a Bihari választókerülethez tartozott. A Sárreti járás három választókerületre bomlott: a Bárándira (mely két egymással nem érintkező területből állt), a Hosszúpályira (melynek különálló darabja Sámson, és az Érmelléki járásból Nagylétát is megkapta), továbbá a Berettyóújfalura. A járás négy községe az Ugrai választókerülethez került (Komádi, Magyarhomorog, Szakál, Körösszegapáti). A Szalontai járás szintén három kerületre tagolódott, de közülük csak a Szalontai választókerület kiterjedése maradt teljesen a járáshatáron belül. A Ugrai kerülethez került a négy korábban említett település a Sárreti járásból, továbbá exklávéként Keményfok pusztája is. A Tenkei választókerülethez a szalontai járás keleti részének települései mellett néhány Belényes járásbeli település tartozott (Forrószeg, Méhelő, Belényesszentmiklós, Urszád, Sólyom, Borz, Havasdombró). A Belényesi járás két választókerülete a Belényesi és a Magyarcsékei voltak. Ez utóbbiba öt, a Váradi járáshoz tartozó települést is besoroltak (Váradszöllős, Váradszentmárton, Váradcsehi, Rontó, Hájó). Végül a Váradi járás két kerületre oszlott, de Váradot (Újváros és Olasz mezővárosokkal) is kiemelték belőle. A járás keleti részét az Élesdi kerület, a nyugati részt pedig Bihar kerület foglalta el, Váradváralja és Váradvelence is ez utóbbinak a részét képezték (SZILÁGYI – SZENDREI 2024.). Magát Nagyváradot (Váradolaszi és Újváros területeivel) külön mandátum illette tehát meg, amihez további sajátos városi jogosultságok is kapcsolódtak, ez pedig az ekkor formálódó városi státusz jeleként értelmezhető (SZENDREI 2014; PAP 2020). Május 2-án hivatalosan is közzétették az új választókerületeket, néhány kisebb változtatással, így például a Sárreti kerület székhelyét Nagybjomról Bárándra módosították (HEGYESI 1885). A 12 Bihar megyei kerület mellett tehát Várad egy, Debrecen pedig három mandátumhoz jutott, így összesen 16 képviselői helyet eredményezett a térségben az új felosztás. A választókerületi plakáton több pusztája is megjelenik ugyan (pl. Herpály-pusztája, Keményfok pusztája stb.), – viszont a lista közel sem teljes, hiszen Fényes Elek 1847-ben több mint 200 bihari pusztát említ. Ezt a dilemmát a Csengery Antal által jegyzett választási plakát is feloldja azzal a megjegyzéssel, hogy: „Azon puszták, melyek a föllebbi jegyzékben név szerint nincsenek kitéve, azon helyekhez sorozandók: melyekhez, köz igazgatási tekintetben, tartoznak.” (CSENGERY 1848.). Az érmelléki járáshoz tartozó Érvasad település hiányzik ugyan a felsorolásból, de egyértelműen rekonstruálható, hogy a Margittai kerület részét kellett képeznie. Tényleges területi diszkontinuitás kevés esetben jelenik meg (Váradszöllős és Váradszentmárton térsége, Derecske és Tépe térsége, Hajdúsámson, illetve Keményfok pusztája esetében), míg néhány további község esetében bár van területi kapcsolat, de a korabeli útviszonyok ismerete mellett tényleges közvetlen országúti kapcsolat Biharsályi, Biharkaba, Borszeg, Kővág, Betfia, Váradpósa, Kardó térségében sem létezhetett (1. ábra).

Az 1848. évi 5. tc. kimondta, hogy Debrecen a korábbi két követ helyett immár három országgyűlési képviselőt küldhet. A városi közgyűlés ezért a hat főbb utcát és környékét

három kerületbe vonta össze: 1. kerület: Péterfia és Csapó utca; 2. kerület: Cegléd és Varga utca; 3. kerület: Piac és Hatvan utca. A választáson végül 1434 polgár szavazott (nagyjából a teljes lakosság 3%-a), tehát a szűk választói réteg továbbra sem tükrözte a népesség széles körét. Debrecen esetében a polgári választások bevezetése és az országgyűlési képviselők helyi megválasztása a népképviselői elvi térnyerését mutatta, ugyanakkor a szigorú vagyoni és egyéb cenzusok miatt még nem valósult meg széles körű részvételi demokrácia (ÖLVETI 2001).

1. ábra: Bihari választókerületek és járások 1848–1849-ben (Forrás: SzF szerkesztése CSENGERY 1848 alapján)

A szabadságharc leverését követően bő évtizedes szünet állt be a magyar népképviselői rendszerben is. Az 1861-es rövid országgyűlési szakaszban, majd a kiegyezést előkészítő, 1865-ben induló új parlamentáris időszakban és az 1867 utáni fél évszázadon keresztül működő több ponton modernizálódó törvényhozásban újra az 1848-as területi rendszer szerint küldték a képviselőket az egyes választókerületek, köztük Bihar, Várad és Debrecen is.

Ettől kezdve 1914-ig ez a területi rendszer csak a nagy országos változások hatására módosult, összességében elenyésző mértékben. A fontosabb hatással bíró jogszabályok:

- Az első, ami területi közigazgatási értelemben is érintette Bihart, a Magyarország és Erdély egyesítését részletesen szabályozó 1868. évi 43. tc. volt. Ezzel megszűnt a vármegye belső határmenti pozíciója.
- A köztörvényhatóságok szabályozásáról szóló törvény 1870-ben jelent meg, amely lezárta a nemesi vármegyék polgárosodási folyamatát. Nagyvárad a 88. § értelmében köztörvényhatósággá vált (1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről): Ez azt is jelentette, hogy a város alkotó részeinek (Olaszi, Újváros, Velence, Váralja) egyesítése befejeződött és az egyesült város önálló választókerületté vált. Váradvelence és Váradváralja eszerint véglegesen kiváltak a Bihari választókerületből. A városegysítés következményei mellett még két helyen történt belső választókerületi határmódosítás az 1848-as viszonyokhoz képest, ám ezek elenyésző számú választót érínthettek: Belényesörvényes község a Magyarcsékei kerülettől a Tenkeihez került át, Bokorvány, Hollószeg és Kótliget települések pedig szintén a Magyarcsékei választókerülettől kerültek az Élesdihez.
- A választójogi törvény frissítésére 1874-ben került sor (1874. évi 33. tc. az 1848. évi 5. tc. és az erdélyi 2. tc. módosításáról és kiegészítéséről). A Debrecen és Nagyvárad nélküli Bihar vármegye a maga 12 mandátumával a legtöbb hellyel rendelkező magyarországi törvényhatóság maradt, Nyitra (11), Pest, Bács-Bodrog és Vas (10) vármegyét megelőzve.
- 1876-ban több intézkedés is történt. Az 1876. évi 20. tc. értelmében 46 aránytalanul alacsony népességű szabad királyi város veszítette el a köztörvényhatósági jellegét és ezzel az önálló választókerületi szerepét is. Ezen városok a vármegyei hatóság keretében alakulhattak át rendezett tanácsú várossá. Az érintett megyékben ez a választókerületek rendszerének a megváltozását is jelentette. Mivel a rendelkezés sem Debrecenre, sem pedig Nagyváradra nem érintette, Biharban közvetlen változás nem történt, ugyanakkor ezen városok kiemelt presztízsének megerősítése miatt mégis közvetett hatása volt az új törvénynek. Ugyancsak 1876-ban került sor a területi-közigazgatási reformra (1876. évi 33. tc.), amelynek keretében Bihar szomszédságában megszűnt a Hajdú-kerület, továbbá a korábbi Partium részét képező Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, új törvényhatóságokként pedig Hajdú és Szilágy vármegyék alakultak, kisebb-nagyobb mértékben valamennyi szomszédos egység átalakult. Az átalakítás mérsékeltén érintette Bihar, ahonnan három népes nagyközség (Kaba, Mikepércs és Hajdúsámson) került át az újonnan létrejött Hajdú vármegyéhez. Két kisebb, a megye területébe beékelődő szabolcsi községet ugyanakkor Biharhoz csatoltak (Sáp, Érkenéz). A bihari módosítások a Bárándi kerületet (Kaba elcsatolása, Sáp odacsatolása), a Hosszúpályi kerület (Mikepércs és Hajdúsámson elcsatolása is negatívan érintették népességszám tekintetében, míg a Székelyhídi kerület kismértékben növekedett Érkenéz odacsatolása miatt. Debrecen szabad királyi várost szintén érintette a módosítás, a Szabolcs vármegyei birtokait ekkor csatolták közvetlenül a város közigazgatása alá.

2. ábra: Bihari választókerületek területi változásai 1867 és 1914 között az 1908-tól érvényes járásbeosztással (Forrás: SzF szerkesztése Szívák 1901. alapján)

- A közigazgatási reformot követően a módosított terület egységek mandátumszámait 1877-ben határozták meg (1877. évi 10. tc.), de ez a bihari kerületeket a népességszám változás ellenére változatlanul hagyta.
- A 19. század nyolcvanas éveiben néhány alkalommal további törvényekkel finomítottak az új területi beosztáson. Ezek két alkalommal érintették a térségünket. 1881-ben a Szabolcstól Debrecenhez csatolt puszták köre bővült tovább (1881. évi 63. tc.). Az 1884-es évi módosítás már közvetlenül érintette Bihar vármegyét, ekkor Kozmaalmás községet csatolták Szilágytól Biharhoz (1884. évi 7. tc.). A község a Margittai járás és választókerület része lett.
- A törvényhatóságokról és azok működéséről 1886-ban (1886. évi 21. tc.), majd 1891-ben született újabb törvény, ez utóbbiban részletes a közigazgatási költségvetés indoklásával (1891. évi 33. tc. indoklása). Az első világháború kitöréséig bekövetkezett további területi változások Bihar vármegyét nem érintették. A választókerületek működése és a választások

lebonyolításának területi részletei Szivák Imre kódexe alapján rekonstruálható (SZIVÁK 1901).

NÉPESSÉGI SÚLYPONTTELTOLODÁS A VÁLASZTÓKERÜLETEKBEN

1848-ban a választókerületek kijelölésekor az általános cél az arányosság volt, így megközelítőleg 30000 fő népességű választókerületek jelöltek ki. A kijelölt kerületek a 19. század második felében alig szenvedtek el területi módosítást, miközben a népességszámuk a megye különböző részein eltérő népmozgalmi jellemzők miatt változó mértékű népességszámnövekedés történt. Ebből kifolyólag a mandátumok népességarányos eloszlásában a 20. század elejére aránytalanságok keletkeztek.

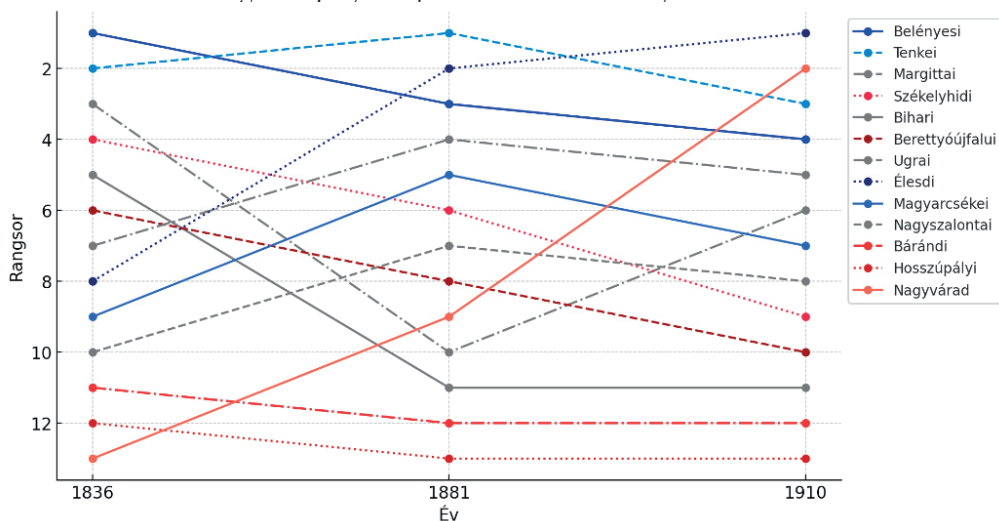
Bihar megye 19. századi demográfiai folyamatait a választókerületi szintű népességadatok segítségével kívántuk feltárni. Kutatásunk három kiemelt időpont – 1836, 1881 és 1910 – alapján veti össze a megye lakosságának alakulását. Az adatok összehasonlíthatósága érdekében minden esetben az 1910-ben érvényben lévő választókerületi beosztásra vetítettük vissza a népességszámot. E területi egységesítés azért volt szükséges, mert 1876-ban jelentős közigazgatási változások következtek be, melyek a megyehatárok és a kerületkörzetek több ponton módosultak. Így ugyanazoknak a térségeknek az adatait tudtuk összevetni, kiszűrve a határkorrekciókból fakadó torzításokat.

2. Táblázat: A bihari választókerületek népességszámának változása az 1910-es választókerületi határokkal számolva. (Saját FÉNYES (1839.) és az 1881-es (1882.), illetve 1910-es (1912.) Népszámlálás alapján)

Választókerület	1836	1881	1910	Vált. 1836-1910
Bárándi	23 867	27 932	34 342	43,89
Belényesi	34 919	41 107	57 989	66,07
Berettyóújfalui	28 862	32 749	40 660	40,88
Bihari	29 016	28 094	40 230	38,65
Élesdi	27 399	44 540	70 802	158,41
Hosszúpályi	19 781	25 262	31 223	57,84
Magyarcsékei	25 359	35 127	49 609	95,63
Margittai	31 339	30 782	50 658	61,65
Nagyszalontai	24 998	32 945	48 217	92,88
Nagyvárad	18 091	31 324	64 169	254,70
Székelyhídi	31 279	34 935	45 851	46,59
Tenkei	31 764	45 655	59 377	86,93
Ugrai	28 804	36 325	53 174	84,61
Össznépesség	355 478	446 777	646 301	81,81

A 19. század első felében, 1836-ban Bihar megye teljes népessége 355478 fő volt, amely 1910-re 646301 főre emelkedett, tehát a bővülés meghaladta a 80%-ot. A növekedés mértéke

azonban korántsem volt egységes: míg 1836-ban a kerületek átlagosan mintegy 27000 lakossal rendelkeztek, addig 1910-re már körülbelül 50000 főt számláltak, de több helyen az átlagosnál is erőteljesebb volt a gyarapodás. Különösen szembetűnő, hogy a gazdaságilag és infrastrukturálisan kedvezőbben fejlődő területek – például Élesd vagy Nagyvárad körzete – az 1836-os közép- vagy sereghajtó pozícióból a századfordulóra az élmezőnybe kerültek. Nagyvárad 1836-ban még a legkisebb lakosságú kerület volt, 1910-re viszont a második helyre küzdötte fel magát, esetében nyilván a pozitív migrációs mérleg lehetett a meghatározó. Ezzel szemben a főként agrárdominanciájú alföldi kerületek – köztük a Hosszúpályi és a Bárándi – következetesen az átlag alatt maradtak, sőt olykor átmeneti stagnálást vagy lassúbb ütemű emelkedést mutattak. A növekedésnek nyilvánvalóan etno-kulturális dimenziója is létezik, bár ez utóbbit mélységében jelen publikációban nem kívánjuk vizsgálni. Az minden esetre szembetűnő, hogy a dominánsan román választókerületek népességnövekedése (Belényesi, Élesdi, Magyarcsékei és Tenkei kerületek) a 66–158 %-os népességnövekedést mutató intervallumban helyezkednek el, szemben a magyar kerületek (Bárándi, Bihari, Hosszúpályi, Berettyóújfalui, Székelyhídi) 38–58 % közötti intervallumával. A magyar kerületek közül egyedül Nagyvárad kiemelkedő (bár nem meglepő) növekedése képez kivételt, de ez nyilvánvalóan nem endemikus okokra vezethető vissza. Annál meglepőbb a román dominanciájú Élesdi kerület közel háromszoros népességnövekedése, amely 1836-ban még a nyolcadik helyen állt a 13 választókerület népességrangsorában, míg 1910-ben már kiemelkedően vezette ezt a sorrendet (3. ábra). A vegyesnépességű választókerületek (Margittai, Szalontai, Ugrai) köztes helyet foglalnak el a 61–92% közötti intervallummal. Összességében tehát a népesség erőteljes, ám térben erősen differenciált növekedése jellemezte Bihar megye 19. századi és 20. század eleji fejlődését, ami arra enged következtetni, hogy a megye egyes részei feltételezhetően eltérő demográfiai pályákat jártak be a korszak folyamán.

3. ábra: A bihari választókerületek népességszámának rangsorbeli változása 1836–1910 között

A népességi egyenlőtlenségek időbeni változásának vizsgálatához a GINI-indexet használtuk, amely egy széles körben alkalmazott egyenlőtlenségi mérőszám, amelyet Corrado Gini olasz statisztikus fejlesztett ki (GINI 1912). A mutató azt méri, hogy mennyire egyenletesen oszlik meg egy adott erőforrás.

$$G = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |x_i - x_j|}{2n^2 \bar{x}}$$

ahol x_i az adott egységek értékei (például népesség egy adott választókerületben), n az egységek száma, és $\bar{x}$ az átlagos érték.

Akár az 1910-es választókerületi határokhoz igazított GINI-indexet, akár az adott évek tényleges lehatárolása mentén mérjük a vármegyei 12 választókerületre számított mutatószámot, mindenképpen az időben dinamikusan növekvő egyenlőtlenség táru a szemünk elé (3. táblázat).

3. Táblázat: Népességegyenlőtlenség a Bihar vármegyei választókerületekben az 1836-os, 1881-es és 1910-es népességszámok alapján

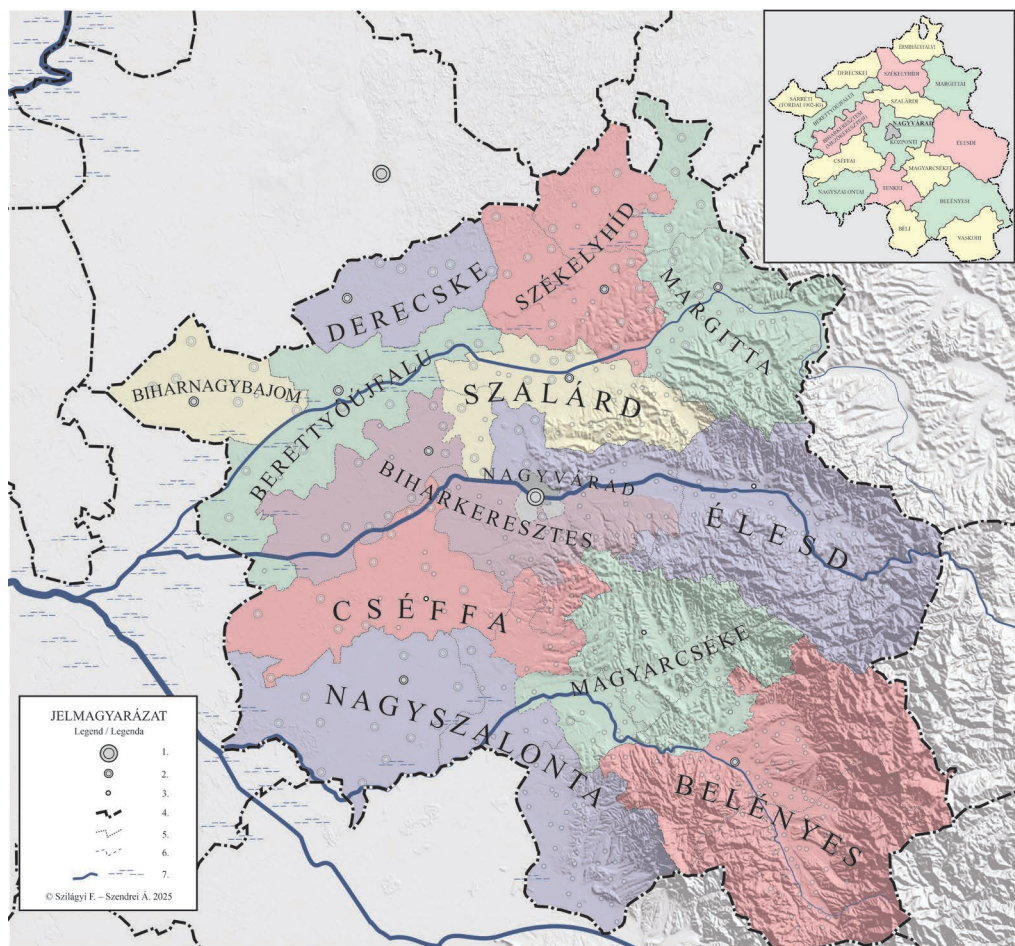
Év	GINI 1910-es határokkal	GINI tényleges
1836	0.4713	0.4518
1881	0.4860	0.4860
1910	0.5033	0.5033

Ennek a statisztikának csak az arányosság és nem a választók tényleges megoszlása tekintében van jelentősége. 1872-ben pl. a választói névjegyzékben megyei szinten összesen 21398 fő szerepelt, ennek 72 %-a birtokméret, egyenként 8,4 % jövedelem, illetve ősi jog, 6,8 % pedig értelmiségi foglalkozása miatt került a választók listájára. A választók száma a vármegye népességének 4,5 %-át tette ki. A választók száma alapján más sorrend rajzolódik ki a kerületek között, mint népességszám szerint: a margittai, tenkei és ugrai kerületekben a választók száma egyenként meghaladta a 2000 főt, miközben a Hosszúpályi és Magyarcséke székhelyű kerületekben mindössze 1000 fő körüli volt a létszám, tehát ezekben a voksok kvázi „értékesebbek” voltak. Ugyanekkor a három debreceni kerületben összesen több mint 4000, a Nagyváradi kerületben kevéssel több, mint 1000 szavazót tartottak számon (1874. évi 33. tc.) Az 1872-ben a választási névjegyzékben szereplők kerületi megoszlására számított GINI-index a népességarányos indexel ellentétben nagyon alacsony egyenlőtlenséget mutat: 0.1512 értékkel.

Az jelentős ütemű, országos szintű népességarány változás a 20. század elejére már indokoltá tette a választókerületek újra szabályozását. Az új választási törvényt 1913-ban fogadták el (1913. évi 14. tc.), ezt pedig részletes indoklással látták el. A választókerületek újra rajzolására 1914-ben már az első világháborút közvetlenül megelőzően került sor, növekvő bel- és világpolitikai feszültség közepette. A választókerületi törvény (1914. évi 15. tc.) továbbra is 12 Bihar vármegyei kerület létrehozását indítványozta, de ez már korántsem jelentette a legnépesebb delegációt az újonnan átszabott országgyűlésben, hiszen a nagy népességnövekedést elkönnyvelő Budapest ekkor már 22 mandátumot, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szintén 22 mandátumot,

a megnövekedett népességű Torontál 13 mandátumot kapott, és Bács-Bodrog vármegye Biharhoz hasonlóan szintén 12 mandátumot nyert. Debrecen a korábbi három mandátumot megőrizte, de az ország nagyvárosainak a sorába lépő Nagyvárad viszont egy újabb képviselői hellyel bővülve a két mandátumos városok kategóriájába lépett (pl. Kolozsvár, Kassa, Arad, Temesvár, Szabadkához stb. hasonlóan).

A törvény megnevezte a választókerületek székhelyeit, azok határainak a pontos megállapítását ugyanakkor a Belügyminisztérium hatáskörébe utalta. A régi kerületközpontok közül heten tarthatták meg funkciójukat (Belényes, Berettyóújfalu, Élesd, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Székelyhid), részben az új járásfelosztás alapján öt új központ is kijelölésre került: Biharkeresztes, Biharnagybajom, Cséffa, Derecske, Szalárd. Ettől kezdve tehát valamennyi választókerületi központ egyben járásszékhely is volt. Az 1914-es járásközpontok közül csak Bél, Érmihályfalva, Tenke és Vaskoh nem volt egyszersmind választókerületi központ is. Funkciót vesztett tehát Báránd, Bihar, Biharugra, Hosszúpályi és Tenke.

4. ábra: A bihari választókerületek kiterjedése 1914 és 1920 között

A Belügyminisztérium az 55.000/1914. B.M. sz. rendeletével született meg országosan a választókeretek új területi beosztása. A mandátumszám bővülése miatt Nagyváradot is kettévágták, mégpedig oly módon, hogy a város középső és északi része (a valamikori Olaszi és Váralja) került az egyes, a területileg kevésbé összefüggő déli rész (Újváros és Velence) pedig a kettes számú választókeretbe. A megyei választókeretek eltérő mértékben változtak. A Margittai választókeret például egyetlen községgel (Biharcsanáros), a Belényesi körzet pedig négy községgel (Havasdombró, Borz, Solyom, Urszád) bővült, miközben az új Biharnagybajomi körzetnek csak a központja és ezáltal a neve változott. A Berettyóújfalui, Élesdi, Magyarcsékei és Nagyszalontai körzetek már gyökeresebb átalakuláson estek át, a megváltozott járásbeosztáshoz alkalmazkodva jelentős korábbi területeket cseréltek újabbakra. Három esetben a megszűnő korábbi kerület helyén új központtal és számottevő területi átfedéssel jött létre az új kerület, így az Ugrai helyett létrejövő Cséffai, a Hosszúpályi helyét átvevő Derecskei és a Bihari helyét átvevő szalárdi esetében is felismerhető egyfajta kontinuitás. A korábbi kerületek közül a tenkei az egyetlen, amely gyakorlatilag „jogutód nélkül” szűnt meg, és a területi eltolódások következtében a 12-dik körzet Biharkeresztes központtal jött létre, mondhatni területi előzmények nélkül. Míg a megszüntetett felosztásnál a körzeteknek egyfajta Várad irányába történő törekvése volt megfigyelhető, abban az értelemben, hogy a Várad 10 km-es sugarú körzetébe fekvő települések hét különböző választókerülethez tartoztak, az új területi rendszerben ez a felosztás elég furcsa módon egyszerűsödött le. A Nagyváradai választókereteket ekkor már csak két megyei választókeret ölelte körbe, az északi, jellemzően magyar lakosságú községek a román többségű Élesdi választókeret, míg a déli, jellemzően román lakosságú városkörnyék a magyar többségű Biharkeresztesi választókeret részévé vált. Az új felosztás már egyenletesebb népességheloszlást mutat, a GINI-index értéke mindössze 0.2016, bár a szélső értékek között a különbség érdemben nem csökkent: a Biharnagybajomi körzet 23.913 lakosára a Nagyszalontai körzet 78.136 lakosa jut. Az új felosztás esetleges nemzetiségi képviselőket érintő hatásait jelen munkánkban nem vizsgáljuk, már csak amiatt sem, mert ennek mélyreható következményei az 1914-es kibontakozó „nagy háború” és az azt követő békeszerződés következtében nem lehettek. A választókerületi felosztás mögötti felfedezhető szándék és az új rendszerből potenciálisan következő hatás talán egy következő kutatás témája lehet.

KÖVETKEZTETÉSEK

Bihar vármegye 19. századi átalakulása világosan rámutat arra, hogy a közigazgatási és a választási rendszer reformjai sohasem izoláltak, hanem mindig a társadalom és a gazdaság fejlődésének kontextusában értelmezhetők. Az 1848-as polgári átalakulás, majd a 19. század második felének reformtörekvései (elsősorban az 1876-os megyehatár-rendezés) és a modernizáció felerősítették azokat a folyamatokat, amelyek Debrecen és Nagyvárad sajátos jogállásával, a népesség növekedésével, a városiasodással, valamint a közlekedési hálózat fejlődésével függtek össze. Ez az összetett hatás érezhető volt a választókerületek dimenziójában is, ahol fél évszázadon belül jelentős belső aránytalanságok alakultak ki. A megye perifériális és centrális területei között fokozódó különbségek a századfordulóra már egyértelműen jelezték, hogy az 1848-as rendszer keretei – bár kezdetben újszerű és demokratikus törekvéseket testesítettek meg – hosszabb távon nem tudják kiszolgálni az új társadalmi igényeket. A tanulmány rávilágít, hogy a belső feszültségek nem csupán közigazgatási, hanem politikai szinten is reformkényszert idéztek elő. Így a 20. század elejére Bihar vármegyében is megérett a helyzet az átfogó választójogi szabályozás területi értelemben vett újragondolására.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

*. (1882.). Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet. Budapest: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal.

*. (1912.). 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

1827. évi XXXIV. törvénycikk (1827.). <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=82700034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> Hozzáférés: 2023.07.23.

1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról, V./1848. (1848.).

1848. évi XVI. törvénycikk a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról, 1848/XVI. (Magyar Országgyűlés 1848.). <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800016.TV> Hozzáférés: 2024.12.12.

1848. évi XXIII. törvénycikk a szabad királyi városokról, 1848/XXIII. (Magyar Országgyűlés 1848.). forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800023.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1848> Hozzáférés: 2024.12.12.

1868. évi XLIII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról, 1868/XLIII. (Magyar Országgyűlés 1868.).

1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről, 1870./XLII. (Magyar Országgyűlés 1870.VIII.1.).

1874. évi XXXIII. törvénycikk az 1848: V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről, 1874./XXXIII. (Magyar Országgyűlés 1874.XI.26.).

1876. évi XX. törvénycikk némely városi törvényhatóságok megszüntetéséről., 1876./XX. (Magyar Országgyűlés 1876.VI.5.).

1876. évi XXXIII. törvénycikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről, 1876./XXXIII. (Magyar Országgyűlés 1876.VI.18.).

1877. évi X. törvénycikk az 1876. évi XXXIII. tc. területekre nézve szabályozott törvényhatóságokban az országgyűlési képviselő-választókerületek új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről., 1876./X. (Magyar Országgyűlés 1876.V.6.).

1881. évi LXIII. törvénycikk némely törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről, 1881./LXIII. (Magyar Országgyűlés 1881.XII.13.).

1884. évi VII. törvénycikk némely megyék határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről., 1884./VII. (Magyar Országgyűlés 1884.III.29.).

1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról, 1886./XXI. (Magyar Országgyűlés 1886.VI.27.).

1891. évi XXXIII. törvénycikk indoklása közigazgatás és az önkormányzat rendezéséről a vármegyékben, 1891./XXXIII. (Magyar Országgyűlés 1891.).

1913. évi XIV. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról, 1913./XIV. (Magyar Országgyűlés 1913.IV.30.).

1914. évi XV. törvénycikk az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek számának és székhelyének a megállapításáról, 1914./XV. (Magyar Országgyűlés 1914.III.24.).

(1849) BIHAR vm. jegyzőkönyv 1277, 1311, 1640, 1702

BUNYITAY VINCE (1883): A Várad Püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad. <https://mek.oszk.hu/04700/04735/html/index.html> Hozzáférés: 2024.07.15.

CSENGERY IMRE (1848): Bihar vármegye felosztása az 1848: 5. törvénycikk értelmében tizenkét választói kerületre. Várad: Csengery Imre első aljegyző. HU-MNL-OL-R_32-1723.

CSIZMADIA ANDOR (1963): A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

FÉNYES ELEK (1839): Magyar országnak, „s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben 4. Pest, Fényes Elek. https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_13_Helytortenet_0697_Magyar_orszagnak_allapotja_statistikai_es_geographiai_tekintetben_4_1293/?pg=0&layout=s Hozzáférés: 2023.07.23.

FÉNYES ELEK (1847): Magyarország leírása 2. Pest, Fényes Elek. https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_13_Helytortenet_0741_Fenyos_Elek_Magyarország_leirasa_2_113/?pg=391&layout=s Hozzáférés: 2023.07.23.

GINI, Corrado (1912.): Variabilità e mutabilità. Bologna, Cuppini.

HEGYESI MÁRTON (1885): Biharvármegye 1848-49-ben. Nagyvárad, Hegyesi Márton. https://adt.arcanum.com/hu/view/CsaladHely_MonografiaMegye_Biharvarmegye1848-49/?pg=0&layout=s Hozzáférés: 2023.07.23.

LAKATOS MIKLÓS (2024.): Fényes Elek országleírásai. Statisztikai Szemle 102. évf. 12. sz. 1222–1245. doi:10.20311/stat2024.12.hu1222

NÉMETH GYÖRGY (2014.03.17.). Képviselőválasztás 1848-ban. Magyar Nemzeti Levéltár: https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/kepviselovalasztas_1848ban.html Hozzáférés: 2024.12.12.

ÖLVETI GÁBOR (2001): Debreceni változások az 1848-as törvények hatására. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 26. 53–98.

PAP JÓZSEF (2020): A városi képviselet, városi képviselők a dualizmus időszakában. In Ballabás Dániel – Papp József (szerk.): Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon I.: Parlamentarizmustörténeti tanulmányok. Eger, EKE Liceum Kiadó. 61–88. https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5713/1/61_88_Pap.pdf Hozzáférés: 2024.12.12.

RUSZOLY JÓZSEF (1978): Megtámadott képviselőválasztások Bihar vármegyében (1861–1913). A Bihari Múzeum évkönyve 2. 163–195.

RUSZOLY JÓZSEF (2009): Bihar vármegye megkísérelt községrendezése 1848-ban. In Radics Kálmán (szerk.): A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 31. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 165–195. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Evk_31/?query=bihar%20v%C3%A1rmegye%20v%C3%A1laszt%C3%B3ker%C3%B3letek%201848&pg=193&layout=s Hozzáférés: 2023.07.23.

SZENDREI ÁKOS (2014): Nagyváradi országgyűlési képviselő a dualizmus korában (1867–1918). Új Nézőpont 1. évf. 2. sz. 5–18.

SZILÁGYI FERENC – SZENDREI ÁKOS (2024): Bihar vármegye közigazgatási és választókerületi térképe 1848 – 1849. Nagyváradi, Partium.

SZIVÁK IMRE (1901): Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bírászkodás codexe. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT.

VARGA NORBERT (2018): A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 1. 180–199. <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/20395/1/foispan-pro-publico.pdf> Hozzáférés: 2024.12.12.